TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Rahvusliku tekstiili õppekava

Marja-Leena Jaanus

KÕLATEHNIKA SÕNAVARA TÄNAPÄEVA EESTI KEELES

seminaritöö

Juhendaja: rahvusliku käsitöö osakonna õppejõud Ave Matsin, MA

Kaitsmisele lubatud .....

Viljandi 2015

SISUKORD

SISSEJUHATUS 3

1. METOODIKA JA MÕISTED 5

1.1. Intervjuud kõlakudujatega 5

1.2. Mõisted 6

2. KÕLATEHNIKA SÕNAVARA 8

2.1. Käsitöö üldine sõnavara 8

2.2. Kõlatehnilised sõnad ja väljendid 10

2.3. Kõlatehnika võtete ja tehnikate nimetused 16

2.4. Mustrite ja paelte nimed 23

2.5. Tehnilised abivahendid 26

3. SÕNAVARA ANALÜÜS 30

KOKKUVÕTE 33

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS 34

Allikad 34

Kirjandus 34

SUMMARY 36

SISSEJUHATUS

Erialasel sõnavaral on oluline roll käsitöö tehnoloogia arendamisel, eelkõige tehnikate õpetamisel, uurimisel ja muul viisil tutvustamisel. Käesolev töö uurib kõlatehnika sõnavara tänapäeva eesti keeles ja teeb seda pigem kõlakuduja kui keeleuurija seisukohast.

Kõlatehnika on tekstiilitehnoloogia, mille abil moodustatud struktuuril on reeglina iseloomulikud jooned: lõimelõngad moodustavad päri- või vastupäeva keerduvaid pikiridu ja koeservas paistavad väikesed täpikesed koelõnga väljumis- ja sisenemispunktide vahel. Erandina saab kõladega kududa ka sellist pinda, kus lõimed ei moodusta keeruridu. Niisugust pinda on raske, mõnikord võimatu, eristada telgedel kootust. Tehnoloogia iseärasuse tõttu on kõladega kootud esemed suhteliselt kitsad, klassifitseerudes enamasti peentest paeltest jämedate vöödeni. On ka suuremaid esemeid kootud, kuid teadaolevalt mitte Eestis. Kõlatehnika tehnoloogiliseks põhitunnuseks on kõlade ehk kõlalaudade kasutamine vaheliku moodustamiseks.

Tänapäeva eesti keel on kaasajal kõneldav ja kirjutatav eesti keel, mis vastab praegu kehtivatele eesti keele reeglitele. Üldtuntum osa tänapäeva eesti keele sõnavarast on kirjas Eesti õigekeelsussõnaraamatus (ÕS 2013), kuid vähemtuntud ja -kasutatav sõnavara jääb sõnaraamatus kajastamata. Viimase hulka kuulub ka suurem osa kõlatehnikat hõlmavast sõnavarast.

Üldsõnavara tarvitavad kõik keelekasutajad igapäevaselt. Sellele lisaks on keeles oskussõnavara, kuhu kuuluvad oskussõnad – erialased mõisted. Piir üld- ja oskussõnavara vahel ei ole jäik. (Erelt, M., Erelt, T., Ross 2006) Kui erialane sõnavara on uurimta ja oskussõnavara korrastamata, siis ei ole keeleterminoloogiliselt paslik nimetada kõlatehnikat hõlmavat sõnavara kõlatehnika oskussõnavaraks. Seepärast uurib käesolev töö üldist kõlatehnika sõnavara, tüürides terminoloogia täpsustamise poole.

Töö eesmärk on tuvastada tänapäeva kõlakudujate eestikeelne sõnavara, mis on seotud kõlatehnikaga, see kirja panna, kitsamatesse valdkondadesse jagada ja selgitused ning näited lisada. Samuti juhtida tähelepanu ilmnevatele sõnavaralistele kitsaskohtadele.

Kõlatehnika sõnavara on töös jagatud järgmistesse valdkondadesse:

1) käsitöö üldine sõnavara,
2) kõlatehnilised sõnad ja väljendid,
3) kõlatehnika võtete ja tehnikate nimetused,
4) mustrite ja paelte nimed,
5) tehnilised abivahendid.

Uurimisküsimused. Milline on kõlatehnika sõnavara tänapäeva kõlakudujate eesti keeles? Milliseid kitsamaid valdkondi see puudutab? Kus on sõnavaralised puudujäägid või kitsaskohad? Näiteks mõnel võttel puudub nimetus või üks kuduja nimetab seda ühtmoodi, teine kasutab sama sõna teises tähenduses vms sõnavaralised probleemid. Milliseid sõnu või väljendeid mõistetakse üheselt, millised tekitavad segadust? Näiteks ’arhailine kõla’ või ’korjatud muster’. Mis selle põhjus võib olla?

Kuigi erialasel sõnavaral on oluline roll tehnoloogia arendamisel, pole käsitöö valdkonnas senini sellele eriti tähelepanu pööratud. Kõlatehnika sõnavara uurimine rajab teed kõlatehnika terminoloogia korrastamisele. Ühes käsitöö valdkonnas läbi viidud uurimuse kogemusi saab rakendada teistes käsitöö valdkondades. Ehk on järgmiseks näiteks nõeltehnika, mille protsessi nimetamisekski pole ühtset kokkulepet: on see ’nõelumine’, ’kudumine’ või ’nõõlamine’?

Terminoloogia loomine, korrastamine ja väljatöötamine on omaette reeglistatud protsess ning oskussõnad peaksid vastama kindlatele tunnustele. Kuid see on juba järgmise uurimuse teema.

Suur tänu kõigile kõlakudujatele, kes leidsid aega intervjuu andmiseks ja mind vajaliku sõnavaraga varustasid! Eriline tänu juhendajale Ave Matsinile ja heale suunajale Jana Ratasele, kes mind õigele kursile nügides kõlatehnika sõnavara uurima innustasid. Samuti tänan Madis Rennut, kes kannatlikult vastas minu asjatundmatutele teaduse tegemise küsimustele.

1. METOODIKA JA MÕISTED

1.1. Intervjuud kõlakudujatega

Kõlatehnika sõnavara tuvastamise meetodiks valisin intervjuu eelkõige seetõttu, et meetod võimaldab koguda värskeimaid andmeid erialase keele kasutamise kohta – keelekasutus võib kiiresti muutuda. Lisaks on intervjuu süstemaatiline, paindlik ja suhteliselt lihtsalt rakendatav. (Praakli 2009, lk 220) Kuid meetodil on ka puudused – intervjuu on alati vestlus, kahepoolne liikumine, mis peegeldab koostöös sündinud keelelist teavet. (*ibid*, lk 220)

Tegin intervjuud seitsme kõlakudujaga, valides isikud nende tegevusalasid arvestades. Nad kõik on kõlakudujad ja aktiivsed kõlatehnika tutvustajad (kõrgkooli õppejõud, käsitöö kursuste ja õpitubade korraldajad, taaskehastajad), seega levib nende keelekasutus tegevuse kaudu laiemasse kõnelejaskonda.

Intervjuu küsimused olid osaliselt ettevalmistatud nii, et jutuks tuleksid kõik need kitsamad valdkonnad, millesse sõnavara seminaritöös jagatud on. Küsisin kõlakudujatelt: Mida sa kõladega kood? Milliseid tehnilisi võtteid kasutad? Milliseid abivahendeid kasutad? Kuidas sa neid nimetad? Kas mõnel sinu kootud mustril või paelal on nimi? Küsimuste sõnastus võis pisut varieeruda vastavalt olukorrale. Esitasin ka lisaküsimusi.

Intervjuud lindistasin, kuid tegin ka märkmeid: näiteks kirjutasin üles või palusin kirjutada mõne jutuks tulnud nime. Samuti oli paberit tarvis küsimuse juures: „Kuidas sa kõlaskeemi või rakendust märgid?“ Selle joonistas intervjueeritav paberile.

Hiljem kirjutasin jutu lindilt maha. Jätsin vahele kõrvalepõiked, mis kõlatehnikat üldse ei puudutanud, märkides selle tekstis (...) tingmärgiga. Samamoodi toimisin mõne sõna ja lausega, mis samuti tundusid ebaolulistena. Kõik kärped on transkriptsioonis tähistatud. Teemast kõrvale kaldumist juhtus harva.

Intervjuude kestus on erinev. Lindistatud materjali on kokku kaheksa tundi ja 37 minutit.

1) Intervjuu **Katrin Koch-Maasinguga**, MA. Kestus lindistusaja järgi 39 minutit. Jutuajamine toimus 27.02.2015 Tallinnas.
K. Koch-Maasing on rõiva-ajaloolane ja moekunstnik. Tegeleb taaskehastamise ja käsitööga.

2) Intervjuu **Jana Ratasega**, MA. Esimese osa kestus lindistusaja järgi oli 26 minutit ja jutuajamine toimus 27.02.2015 Tallinnas. Teise osa kestus 45 minutit lindistusaja järgi ja toimus 14.03.2015 Viljandis.
J. Ratas on valmistanud rõivaste rekonstruktsioone ja arheoloogiliste esemete koopiaid, õpetab Viljandi kultuuriakadeemias muinas- ja keskaegset tekstiili ning rõivast.

3) Intervjuu **Maare Adamsoniga**. Kestus lindistusaja järgi tund ja 34 minutit. Jutuajamine toimus 20.03.2015 Tartus.
M. Adamson on vöökuduja.

4) Intervjuu **Maiken Mündiga**. Kestus lindistusaja järgi tund ja üheksa minutit. Jutuajamine toimus 23.03.2015 Tallinnas.
M. Mündi on käsitööpoe juhataja, teinud kõlatehnika koolitusi, osalenud oma kõlatöödega rahvusvahelistel näitustel.

5) Intervjuu **Julia Christie Amoriga**. Kestus lindistusaja järgi kaks tundi ja viis minutit. Jutuajamine toimus 26.03.2015 Tartus.
J. C. Amor töötab Vabaõhumuuseumis, tegeleb käsitöö ja taaskehastamisega.

6) Intervjuu **Ave Matsiniga**, MA. Kestus lindistusaja järgi 54 minutit. Jutuajamine toimus 30.04.2015 Viljandis.
A. Matsin on tekstiilikunstnik ja käsitöö õppejõud kultuuriakadeemias.

7) Intervjuu **Astri Kaljusega**. Kestus lindistusaja järgi tund ja viis minutit. Jutuajamine toimus 04.05.2015 Viljandis.
A. Kaljus on käsitöömeister ja kultuuriakadeemia lektor.

1.2. Mõisted

homonüüm – üks samakujulistest, kuid eritähenduslikest keeleüksustest, eelkõige sõnadest (EKSS, *sub* homonüüm)

leksikoloogia – sõnavara ja selle arenemist uuriv keeleteaduse haru, sõnavaraõpetus (EKSS, *sub* leksikoloogia)

oskussõnavara ehk terminoloogia – mingi eriala mõistesüsteemile vastav terminite kogum; kõigi erialade termineid hõlmav kirjakeele leksika osa (EKSS, *sub* terminoloogia)

sünonüüm – häälikuliselt erinev, aga tähenduselt samane või väga lähedane keelend (EKSS, *sub* sünonüüm)

taaskehastaja – ajalooliste sündmuste või teatud ajastu taasesitaja
Jana Ratas (edaspidi JR): „Aga väga paljud, kes neid kõlasid koovad, tegelevad mingil määral selle **taaskehastamisega**.“ (intervjuu J. Ratasega 14.03.15)

tehnoloogia – tootmismenetlus või nende kogum; (EKSS, *sub* tehnoloogia) käsitöötehnoloogia – käsitöötehnikate kogum

tänapäeva eesti keel – kaasajal nii kõnes kui kirjas kasutatav eesti keel, mis arvestab praegu kehtivate eesti keele reeglitega

tsitaatsõna – võõrkeelne sõna tekstis (EKSS, *sub* tsitaatsõna)

2. KÕLATEHNIKA SÕNAVARA

Sõnavara ilmumine, hääbumine ja taasloomine käib tehnoloogia levikuga kaasas. Etnograafilise ainesega koos on säilinud ka osa sõnavarast, kuid arheoloogiliste kõlatehnika leidude meistrid vaikivad. Samuti puuduvad kirjalikud allikad, mis tollase kõlatehnika sõnavara paljastaks.

Seminaritöö keskendub kõlatehnika sõnavarale üldisemalt, jagades sõnu kõlatehnikast mitte leksikoloogiast lähtuvalt. Tähelepanu keskmes on sõnade ja väljendite tähendus ning kasutus. Sõnade valiku aluseks on seos kõlatehnikaga. Seose määramise aluseks on see, kas sõna on vajalik kõlatehnika keeleliseks väljendamiseks ja kas kõlakudujad seda sõna või väljendit kasutasid intervjuus kõlatehnikast rääkimiseks. Ainsaks erandiks on ’kõlavurr’, mille kohta esitasin küsimuse, kuid ükski intervjueeritavatest ei tundnud seda sõna.

Kitsamatesse valdkondadesse jagatud keelendid on esitatud eraldi alapeatükkides tähestikulises järjekorras. Sünonüümide olemasolul on need lisatud põhisõna järel sulgudesse. Igale sõnale (v.a enamtuntud käsitöö sõnavara alapeatükis 2.1.) on lisatud seletus ja vähemalt üks kõlakuduja keelekasutuse näide intervjuudest.

2.1. Käsitöö üldine sõnavara

Siia kuuluvad need sõnad ja väljendid, mis on vajalikud kõlatehnika keeleliseks väljendamiseks, kuid on kasutusel ka teiste käsitöötehnikate sõnavaras. Neid sõnu tunnevad ja kasutavad kõik intervjueeritud, nagu Maare Adamson (edaspidi MA) seda väljendas: „Lõim on lõim ja vahelik on vahelik ja kude on kude!“ (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15). Samuti on valdav enamus siia alajaotusse kuuluvaid sõnu leitavad Eesti keele seletavast sõnaraamatust (EKSS 2009), kust saab nende tähendust vaadata.

Tuntumad sõnad käsitöö üldises sõnavaras on: ’kiri’ (’muster’), ’koelõng’, ’kude’, ’kuduma’, ’käärima’,’käärpuud’, ’lõim’, ’lõimelõng’, ’mustrikord’, ’pael’, ’pook’, ’pool’, ’rakendama’, ’süstik’, ’vahelik’, ’vöö’, ’vöömõõk’.

Vähemtuntud sõnad käsitöö üldises sõnavaras on:

’käbi’ (’käblik’, ’käpik’, ’nukk’, ’nukuke’) – *8-kujuliste aasadena kimpu keritud lõnga tuts: koe- vms lõnga organiseerimise viis kudumise hõlbustamiseks*
Katrin Koch-Maasing (edaspidi KKM): „Koelõng on **käbis** või väikeses keras.“ (intervjuu K. Koch-Maasinguga 27.02.15)
MA: „Mina panen **käbisse**. Sellega saab enamasti lõpuni kududa, nii et ma ei pea koelõnga jätkama. See on üks paremini toimivaid süsteeme.“ (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

’käblik’ (’käbi’, ’käpik’, ’nukk’, ’nukuke’) – *vt ’käbi’*
Ave Matsin (edaspidi AM): „Kui ma peaks nimetama, nimetaks seda **käblikuks**. Aga ma ei kasuta praktiliselt seda. Nagu seda nimetamist. Ma ei nimetagi teda, aga kui peaks, nimetaks **käblikuks**.“ (intervjuu A. Matsiniga 30.04.15)

’käpik’ (’käbi’, ’käblik’, ’nukk’, ’nukuke’) – *vt ’käbi’*
Maiken Mündi (edaspidi MM): „ ..see nukuke jääb eksju rippuma, see läheb sassi.“
Marja-Leena Jaanus (edaspidi MLJ): „Nukukeseks nimetad sa...?“
MM: „Nukuke on see kaheksa, mis on sõrmedest läbi...“
MLJ: „Kas see on sama asi, mis käbi või käblik?“
MM: „Jaa... **käpikuks** nimetan ka.“ (intervjuu M. Mündiga 23.03.15)

’nukk’ (’käbi’, ’käblik’, ’käpik’, ’nukuke’) – *vt ’käbi’*
MLJ: „Mis sa teed pikkade lõimede kudumata otstega?“
JR: „Mina seon nad nendesse nutsakutesse, kust saab pikkust plomps! ja plomp! välja tõmmata.“
MLJ: „Käblikutesse?“
JR: „Jaa. Tegelikult ma ei teagi kuidas neid nimetatakse. (...) **Nukuks** vist nimetatakse ka. Ja ma panen siis iga kõla lõime eraldi. Siis ma saan siit tõmmata plomps! ja plomps!.“ (intervjuu J. Ratasega 14.03.15)

’nukuke’ (’käbi’, ’käblik’, ’käpik’, ’nukk’) – *vt ’käbi’*
Julia Christie Amor (edaspidi JCA): „Ja samas kui on mingisugused väiksed jupid, näidised, proovijupid, siis ma lihtsalt keeran selle **nukukese** ümber näppude.“ (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

'pats' ('lõimepats') – *lõimelõnga vms suurema portsu pika lõnga organiseerimise viis; veel kudumata lõim „heegeldatakse" kätega ülilõtvadesse kettsilmustesse*
MA: „Ülejäänud lõime hoian **patsis.**" (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

'päritud oskus' – *elavas traditsioonis oleva oskuse omandamine perekonna või kogukonna vastava ala oskajatelt elava pärimusena*
AM: „Ja kui Marius selle süsteemiga tuli, siis see tundus kõik minu jaoks oluliselt loogilisem ja teiseks ma oletasin, et kuna Lätis on selle kõla kudumise tehnoloogia etnograafilisse materjali välja tulnud, siis (...) eeldasin, et Mariuse käes on n-ö **päritud oskus**." (intervjuu A. Matsiniga 30.04.15)

'õpitud oskus' – *oskuse omandamine koolis, kursustel, õpitoas või kirjanduse kaudu*

2.2. Kõlatehnilised sõnad ja väljendid

'continuous warping' (Collingwood 1982, lk 58–67) ('umbne rakendus') – *kõlade rakendamine ja käärimine katkematu ringina*
MLJ: „Kas sa rakendad selle suletud ringina?"
MA: „Ei, ma olen väga vähe kasutanud seda võtet, mille nimetus on ***continuous warping***. Ma olen seda üles pannud vist ainult kaks korda. Kasutan alati avatud lõime: ma lõikan lõime tükkideks. On mõned tehnikad, millega ***continuous warping*** väga hästi sobib." (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

'etnograafiline kõla' – *1. etnograafilised kõlatehnikad;*
2. traditsiooniliste kõlatehnika võtetega kootud rahvuslik kõlapael vms ese
1. MLJ: „Aga siin Viljandis õpetati ikkagi **etnograafilist kõla**?"
AM: „Jah. (...) Siin Viljandis õpetas (...) Leili Viinapuu. Ja tema oli lõpetanud selle kergetööstustehnikumi. (...) Ma arvan, et selle kergetööstustehnikumi kaudu on liikunud viimane ots, enne kui siia kultuuriakadeemiasse jõudis (...) etnograafiliste kõlatehnikate õpetamine." (intervjuu A. Matsiniga 30.04.15)

'karsas' – *kõla kudumisel kõlade pööramise suuna muutmisest põhjustatud iseloomulik jõnks tekstiili pinnal*
Astri Kaljus (edaspidi AK): „Vaata, siin on nagu see **karsas**!"
MLJ: „Mis see **karsas** on?"

AK: „Kui sa kõlasid kudumisel pöörad kogu aeg endast eemale, siis kood niiviisi näiteks kaheksa korda ja siis hakkad kuduma enda poole, pöörates kõlasid kaheksa korda ja tekibki selle pööramise koha peale sihuke jõnksu koht, mida nimetatakse **karsaseks**. **Karsas** – see on mingi etnograafiast teada sõna. (Kurrik 1932, lk 112)“ (intervjuu A. Kaljusega 04.05.15)

’kingipakiks kokku siduma’ – *kõlapakki lõnga või peene paelaga kahesuunaliselt – ülalt-alt ja külgedelt – kokku siduma, et kõlad rakenduses paigast ei nihkuks*

MLJ: „Kuidas sa kõlasid kinnitad?“

MM: „Haaknõela olen varem kasutanud ja muidu ma kasutasin... tavalise linase niidiga tõmbasin kokku.“

Foto: M.-L. Jaanus

MLJ: „Kuidas sa siis seda nimetasid?“

MM: „Ei nimetanud. Sidusin kõlad kokku. (...) **Kingipakiks** tähendab seda, et seotakse alt ja ülevalt. See on väga turvaline.“ (intervjuu M. Mündiga 23.03.15)

’kõla’ – *1. kõlalaud* (vt ptk 2.5.)

2. kõlatehnikas kootud või kudumisel olev ese (’kõlapael’, ’kõlapook’, ’kõlavöö’)

3. kõlatehnika

4. kõlatehnikate grupp

2. AM: „Mis tähendas seda, et minu kõige esimestel **kõladel** on keskmised osad mõlemalt poolt selgepiirilised.“ (intervjuu A. Matsiniga 30.04.15)

MM: „**Kõla** oli mul endal ümber: mul ei olnud siis raami.“ (intervjuu M. Mündiga 23.03.15)

3. ’Siksali kõla’ (vt ptk 2.3.)

4. ’etnograafiline kõla’ (vt eelpool)

’Kõla’ on kõlatehnika sõnavara kõige kasutatavam sõna liitsõnade jm keelendite moodustamisel. Samuti on sel sõnal kõige enam erinevaid tähendusi: homonüüme.

’kõladega kuduma’ (’kõlatama’)

MA: „Kui ma käin edvistamas kuskil ja näitamas, kuidas kududa, siis ma **koon** puidust **kõladega**. Aga see on näitamise pärast. Igapäevaselt ma **ei koo** puidust **kõladega**.“ (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

’kõlakuduja’ (’kõlataja’)

MA: „Kui rohkem **kõlakudujaid** tuleb kokku, siis on pitskruvid ikka alati mängus.“ (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

'kõlapakk' – *üheks tööks üles rakendatud kõlalaudade komplekt*

MA: „Ma koon niimoodi, et mul on **kõlapakk** ühes käes ja teisega pööran neid." (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

'kõlaplokk' – *grupp kõlalaudu rakenduses*

MLJ: „Ja siis, kui sul on kõik kõlad rakendatud, siis sul on üks ports neid. Kuidas sa seda nimetad?"

MM: „**Kõlaplokk**. (...) Ja siis see **kõlaplokkide** kaupa, et sa kood ära ja siis sa tõstad **kõlaplokke** üle teineteise – tekitad mustreid..." (intervjuu M. Mündiga 23.03.15)

'kõlasid keerama' ('kõlasid pöörama') – *1. kõladega kudumise protsessi üks osa, mille tulemusel saadakse vahelik; vahelikust pannakse koelõng läbi ning keerataks ette uus vahelik*

2. kõladega kudumise viis teisiti öeldes – kõlade keeramise ehk pööramise süsteem

1. MM: „Pidime tegema sõbrapaelu. Ja siis me istusime kahekaupa – üks **keerab kõlasid** – sina kood, mina koon (...) kahekesi nagu." (intervjuu M. Mündiga 23.03.15)

2. MLJ: „Mis tehnikaid sa veel teed? Või kuidas ma peaks küsima... mismoodi sa veel..."

MA: „...**kõlasid pööran**? Üsna lihtsad on nad mul kõik. Enamus Eesti vöid on ju lihtsad. Ainult ühtepidi **pööramine**." (intervjuu M. Adamsoniga 23.03.15)

'kõlasid kuduma' – *kõlatehnikas või kõlatehnika esemeid valmistama*

JR: „Aga väga paljud, kes neid **kõlasid koovad**, tegelevad mingil määral selle taaskehastamisega." (intervjuu J. Ratasega 14.03.15)

'kõlasid üles looma' – *kõlasid rakendama käärimisega koos ühtses protsessis*

AK: „Ma **loon** nad **[kõlad] üles** ju koos selle kõlaplokiga. Mul on kõlaplokk käes, ütleme, et mul on kümme kõla vaja panna, just need mustrikõlad – äärekõlad ma panen eraldi. (...) Lihtsustatud variant ongi see, et sa paned sellest kümnest kõlast rohelise siis ühest august ja sinise siis rohelise diagonaalaugust läbi ja sa vead selle lõime koos selle kõlaplokiga..." (intervjuu A. Kaljusega 04.05.15)

'kõlaskeem' – *1. kõlade rakendamise skeem, kuhu on märgitud lõimelõnga suund, värv ja augupositsioon kõlas*

2. kõlatehniline skeem, kuhu on märgitud ühele joonisele rakenduse skeem, teisele mustrijoonis kõlasuundade ja keeramise süsteemidega

MLJ: „Kui sa **kõlaskeemi** teed, kuidas sa siis märgid?"

JCA: „Joonistan vot täpselt samasugusele [ruudulisele] paberile lihtsalt kaldkriips ühele poole ja teisele poole.“

1. MLJ: „Mina märgin **kõlaskeemi** nii, et kõla augud 1, 2, 3, 4 alt üles, kõlade järjekorranumbrid Rooma numbritega alla ja lõime suund ühte- ja teistpidi kaldkriipsudega üles.“

2. JCA: „Aa, me räägime erinevast asjast! See on rakenduse skeem, aga see ei ole muster! (...) Veebis nende mustrite juures, mida ma jagan, seal on tähed ja seal on kõlade numbrid araabianumbritega. Ja rakendus on samamoodi all.“ (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

1. MA: „Muidugi neid **kõlaskeemide** kirjapanemise viise on päris palju erinevaid. Kui aga ikkagi tegeleda sellega, siis ükskõik, kuidas see **kõlaskeem** kirja on pandud, on see ikkagi selge ja arusaadav. Isegi kui seal kasutatakse numbreid või värve või midagi muud.“ (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

’kõla suund’ – *lõimelõnga rakendamise suund kõlas*

MM: „Ja mul on parem- ja vasakpoolsed kõlad. Nagu Maarelgi. (...) Mina ülikoolis õppisin: kõlade rakendamine ülevalt ja alt. (...) See on nii, et A, B, C, D ja teine D, C, B, A – üks on päripäeva ja teine vastupäeva.“ (intervjuu M. Mündiga 23.03.15)

MA: „Üles märgin **kõla suuna** ja alla kõlade arvu.“ (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

MLJ: „Kuidas sa nimetad lõime kõlasse rakendamise **suundi**?“

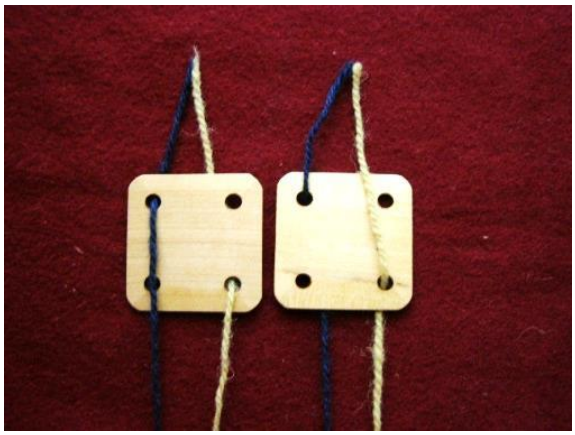

Pealt ja alt rakendatud kõla

Foto: M.-L. Jaanus

KKM: „S ja Z. Või vasakult paremale ja paremalt vasakule.“ (intervjuu K. Koch-Maasinguga 27.02.15)

’kõlataja’ (’kõlakuduja’)

AM: „2000 suvi me käisime Rootsis. Fotevikenis käisime, seal ma kohtusin esimest korda selle Taani **kõlatajaga**, kelle nimi mulle ei tule praegu meelde.“ (intervjuu A. Matsiniga 30.04.15)

’kõlatama’ (’kõladega kuduma’)

MLJ: „Kus sa ise oled kõladega kudumist õppinud?“

MM: „**Kõlatama**, jah?“ (intervjuu M. Mündiga 23.03.15)

’mustrikõla’ – *sellise rakendusega kõlalaud, mis osaleb kõla mustriosa keeramisel*

MA: „Siin on 3+3 servakõla ja 12 **mustrikõla**.“ (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

AM: „Need keskmised **mustrikõlad** on mõlemast otsast kinni.“ (intervjuu A. Matsiniga 30.04.15)

’mustririda ja labane rida’ (’mustririda ja täpirida’) – *üle rea erinevalt moodustatava mustriga kõlatehnika ridade eristamise nimetused*

MLJ „Kas sa Siksali kõlade puhul ka ridu kuidagi eristad?“

AK: „Üks on labane rida ja teine on mustririda“ (intervjuu A. Kaljusega 04.05.15)

’mustririda ja täpirida’ (’mustririda ja labane rida’)

MLJ: „Jana ütles nii toredalt selle Siksali kohta: „Seal on **täpirida ja mustririda**“.“

JCA: „Jaa, tehniliselt on. Sellepärast, et kui sa mustri välja joonistad – seal ongi üks rida selline kus on: taust, taust; järgmine on puhas taust ainult erinevat värvi, siis järgmisel jälle taust, taust. Joonistamisel on see väga lahe. Kui me lõpuks saame need Siksali mustrid kõik välja joonistatud lõpuni, siis seal on väga hästi näha, kui need kõrvuti panna.“ (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

’mustriskeem’ – *skemaatiline joonis mustri kulgemisest paelal*

AK: „Need on selle jaoks, et õpilased saaksid maha joonistada seda **mustriskeemi**“ (intervjuu A. Kaljusega 4.05.15)

JCA: „Mustri all ma mõtlen seda, et ma joonistan välja vot sellist, rohkem nagu vabakäe mustrit. Et kuhu, mis asi läheb. Samamoodi ma ju joonistan Siksalit. (...) Aga põhimõtteliselt mul oligi selline suur ruuduline märkmik, foto oli ees või siis reaalselt juba seesama pael. Siis ma seal kõrval istusin ja värviliste pliiatsitega joonistasin.“ (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

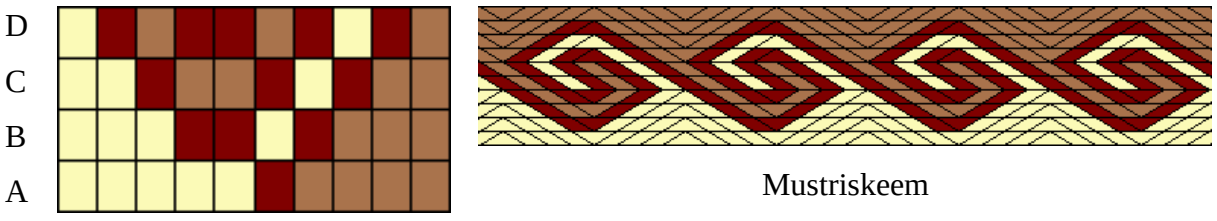

Mustriskeem

Rakenduse skeem

Joonis 1: J. C. Amori joonised

’õhukesed ja paksud paelad’ – *kõlapaelte liigitus etnograafilises kontekstis H. Kurriku järgi* (Kurrik 1932, lk 98)

JR: „Mida Kurrik ütleb oma artiklis, et etnograafias jagataksegi paelad ju õhukesteks ja paksudeks.“ (intervjuu J. Ratasega 27.02.15)

’servakõlad’ (’äärekõlad’) – *kõlapaela rakenduses äärmised kõlalauad, mis on keskmistest (ehk mustrikõladest) erinevalt rakendatud*

MA: „See on hästi miniatuurne ja tema omapäraks on see, et tal ei ole **servakõlasid**.“ (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

’servapaelad’ – *sõba vms sarnase kujuga eseme serva jaoks mõeldud paelad*
AM: „Seal ma pidin välja mõtlema siis selle, kuidas teha seda „arhailist kõla“ – Siksali sõba neid **servapaelu**. Ja siis ma algul mõtlesin ise mingi tehnika välja, kuidas see võiks olla.“ (intervjuu A. Matsiniga 30.04.15)

’sisse rakendatud muster’ (’ülespandud muster’) – *paela muster sõltub värvi järjestusest kõlas ja kõlade järjestusest kõlapakis; kõlasid keeratakse vaid ühte pidi. Paela mustrit ei saa muuta rakendust muutmata*
MA: „Telemarki vööl on **muster sisse rakendatud** – kõige lihtsam kudumine. Ainult ühte pidi pöörad. Igas kõlas on neli lõnga.“ (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

’suletud ringis kuduma’ – *lahtilõikamata lõimega (nt vööd) kuduma*
MA: „Aga ma kasutan ka **suletud ringis kudumist**. Mul on vöö algus ja lõpp kokku seotud. Need on fikseeritud punkti küljes ümber minu. Ja siis see liigub ümber minu keha. Koon paremalt poolt ja tõmban kootud vööd niimoodi, et see lõpuks jõuab kootud ots mulle kõlade juurde tagasi.“ (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

’süsteemimustrid’ – *kõlamustrite grupp liigituses; mustrid, mis saadakse kõlade keeramisel teatud süsteemi järgi; vt ka ’vabakäemustrid’ ja ’ülespandudmustrid’*
JCA: „See on **süsteemimuster** – minu terminoloogia järgi – ehk see on siis teatud süsteem: neli korda edasi, neli korda tagasi või kaheksa korda edasi, kaheksa korda tagasi.“ (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

’umbne rakendus’ (’*continuous warping’*) – *vt ’continuous warping’*
MLJ: „Kas see **rakendus** tuleb **umbne**?“
AM: „Keskmiste osas küll.“
MLJ: „Kas sa siis lõikad lahti?“
AM: „Ei. Ma ju panen Collingwoodi järgi (Collingwood 1982, lk 58–67) (...) ja sa saadki selle **umbseks** jätta.“ (intervjuu A. Matsiniga 30.04.15)

’vabakäemustrid’ – *kõlamustrite grupp liigituses; mustrid, mida kootakse rida-realt mustrijoonist järgides; vt ka ’süsteemimustrid’ ja ’ülespandudmustrid’*
JCA: „Edasi-tagasi võib keerata. See on ikkagi **vabakäemuster**.“ (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

'vasak- ja parempoolne kõla' ('S- ja Z-kõla) – *lõime suund kõlades*

MA: „Mõlemat pidi on. **Vasakpoolne kõla** on ühtepidi ja parempoolne teistpidi. Nii, et tähed on kohakuti. Lihtsalt see, mispidi lõng mul jookseb siin – selles on vahe. See, kuidas ma neid nimetan – kas see on vasak- või parempoolne – ei oma erilist tähtsust. Oluline on see, et mul oleksid need kõlad eri suunaga." (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

'äärekirjad' – *sõba või muu eseme serva ehk ääre külge õmmeldud kõlapooga muster ehk kiri*

MA: „Siksali sõba **äärekirjad.** Iga motiiv kordub kolm korda, siis algab uus. Motiivid võivad olla peegelpildis."
(intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

Foto: M. Adamson

'äärekõlad' ('servakõlad') – *vt servakõlad*

MLJ: „Kas sa kasutad sellist sõna ka nagu **äärekõla**?"

JCA: „Kasutan küll. Kuigi vahest on ka selline variant olnud nagu **ääre-mustri-kõlad**. Sellepärast, et väga tihti võib ju äärde ka mustri teha – ei pea ju sinna lihtsalt ühevarvilist triipu tegema. Seal on võimalik ka tegelikult natukene mängida." (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

'ülespandudmustrid' ('sisse rakendatud mustrid') – *kõlamustrite grupp liigituses; vt ka 'süsteemimustrid' ja 'vabakäemustrid'*

JCA: „Ütleme, et enamik Eesti vöödest on **ülespandudmustrid**. Sa paned lõngad kõladesse ja keerad kõik kõlad koos. Ja sul muster moodustub sellest, kuidas sa need lõngad kõladesse panid." (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

2.3. Kõlatehnika võtete ja tehnikate nimetused

'arhailine kõla' ('Balti tehnika', 'geomeetrilise kirjaga kõlapael', 'Siksali kõla') – *kõla-kudumise tehnika, kus äärekõlad on rakendatud nelja ja kolme ühevärvilise lõimega, keskmised mustrikõlad kahe erivärvilise lõimega. Äärekõlasid keeratakse kogu aeg ühes suunas, mustri-kõlasid mustrile vastavalt edasi-tagasi vajalikku värvi lõime ette keerates. Vt ka 'Siksali kõla'.*

MM: „Neid, mida Astri õpetab, nn **arhailised kõlad**, neid ma ei koo. Aga keegi ütles mulle, et see ei ole õige sõna. Äkki ütles seda Jana?" (intervjuu M. Mündiga 23.03.15)

MLJ: „Räägi mulle, palun, kuidas tekkis selline väljend nagu **'arhailine kõla'**?"

AM: „Ma arvan, et see tuli pigemini sellest, et ohh... **arhailine kõla** – ma arvan (...) see pigem tuli vajadusest teha vahet etnograafilisel kõlal ja (...) varasemal kõlal. (...) Esimest korda ma tulin kultuuriakadeemiasse õpetama (...) 1999 või 2000 ja siis oli nii, et Anu Raud tahtis mind õppekava juurde tuua ja küsis: „Mis sa tahad õpetada?“. Ja siis, kuna mina olin värskelt just tegelenud kõikide nende muinasaja asjadega, siis mul oligi mingi esimene selline arhailise tekstiilitehnika kursus, kus me natuke ketrasime ja natuke tegime vist seal ka juba spiraale ja tegime ka seda mustrilist kõlapaela või seda sama korjatud kirjas kõlapaela, mida... Selleks, et seda kuidagi eristada nendest etnograafilistest kõlapaelatehnikatest, mida üliõpilased olid juba varem õppinud, siis ma nimetasingi seda arhailiseks. Ma arvan, et see oligi arhailise tekstiili kursus. (...) See on natuke samasugune, nagu see ajalooliste tekstiilitehnikate kursus praegu on. See oli selle eelkäija ja seal me nimetasime seda siis **arhailiseks kõlapaelaks**, et eristada etnograafilistest.“ (intervjuu A. Matsiniga 30.04.15).

Arvan, et vastuseis selle kõlatehnika nimetamisele 'arhailiseks kõlaks' peitub sõna 'arhailine' tõlgendamises. EKSS annab tähenduseks 'vanaaegne', paljud keelekasutajad aga tõlgendavad 'algse, algelisena'.

'Balti tehnika' ('arhailine kõla','geomeetrilise kirjaga kõlapael', 'Siksali kõla') – *vt 'arhailine kõla' ja 'Siksali kõla'*

MA: „Ingliskeelses kirjanduses viidadakse sellele kui **Balti tehnikale**. Lätis on hästi palju seda kasutatud ja Saksamaalt on mõned leiud. Ka Skandinaavia kudujad nimetavad seda tihti **Balti tehnikaks**.“ (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

'diagonaalid' – *kõlatehnika mustritüüp, kõlakudumise tehnika*

JCA: „Siis on **diagonaalid**, mis on need Egiptuse diagonaalid. Kõik räägivad Egiptuse diagonaalidest, kuigi on ammu teada, et Egiptusel pole nendega mingit pistmist. (...) Ehk siis tavaliselt algab see nii, et kõik kõlad keeravad ühele poole ja siis paari kaupa hakkab see suund muutuma. Need on 2x2 **diagonaalid** – see on ka oluline. Kaks lõnga ühte värvi ja kaks lõnga teist värvi.“ (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

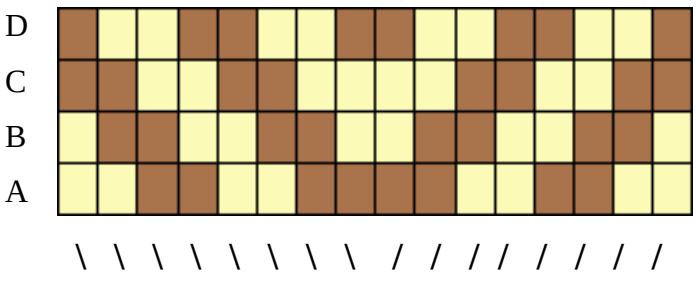

Rakenduse skeem

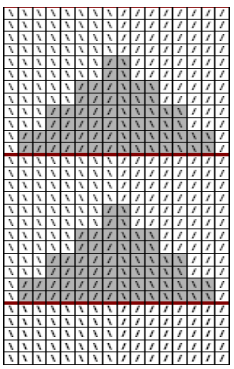

Mustriskeem

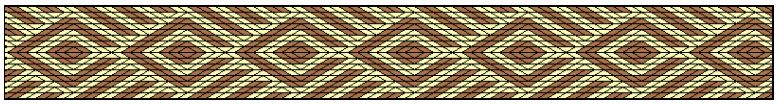

Mustrijoonis

Joonis 2: J. C. Amori joonised

'double-face' ('kahepoolne kõlavöö', 'kahepoolne tehnika') – *kahevärviline kõlakudumise tehnika, kus töö parem ja pahem pool on värvidelt peegelpildis*

MA: „Ja tegelikult on veel üks tehnika, ***double-face***. Kus kõlad keeratakse kogu aeg edasi ja tagasi. Ehk siis kõlade taga ei teki keerdu lõnga sisse. Selle olen jätnud vöö käärimise puu peale ja kudusin lõpuni." (interjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

'geomeetrilise kirjaga kõlapael' ('arhailine kõla' 'Balti tehnika', 'Siksali kõla') – *vt 'arhailine kõla' ja 'Siksali kõla'*

AK: „See „arhailine" nagu tegelikult ongi üks ja sama tehnika onju. Mina nimetan teda tegelikult praegu **geomeetrilise kirjaga kõlapaelaks**." (intervjuu A. Kaljusega 04.05.15)

'kahe keeramise kahepoolne tehnika' – *kõlakudumise tehnika*

JCA: „Jaa, see on see klassikaline **kahe keeramise kahepoolne tehnika**. On võimalik teha nelja lõngaga, nelja värviga, et ühes kõlas on sul neli värvi – ei ole kaks pluss kaks, vaid on neli värvi." (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

Foto:J. C. Amor

'kahepoolne kõlavöö' (*'double-face'*, 'kahepoolne tehnika') – *vt 'double-face'*

MLJ: „Mis sa ennist ütlesid? Mida sa nimetad **kahepoolseks kõlavööks**?"

MM: „Ühte värvi muster tekib sul ülesse ja teise värviga sama muster tekib sul alla. Ta on kahepoolne, peegelpildis lihtsalt, jah." (intervjuu M. Mündiga 23.03.15)

'kahepoolne tehnika' (*'double-face'*, 'kahepoolne kõlavöö') – *vt 'double-face'*

JCA: „Siis on see **kahepoolne tehnika**. See, kus on kaks pluss kaks. Ma kirjutan sulle ingliskeelse nimetuse juurde: *double-face*. See on täitsa eraldi." (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

Foto: J. C. Amor

'kivrim' *– kõlakudumise tehnika, mustrite tüüp*

JCA: „Me jäime üldse nende tehnikate juurde! Diagonaalid rääkisime ära. Siis on minu jaoks täitsa eraldi mustrite tüüp ***kivrim,*** mida aeg-ajalt liigitatakse ka diagonaalide alla. Äkki sa tead seda jooksva koera nime all. (...) See on nüüd kuskilt Türgi aladelt pärit. Millegipärast arvatakse väga tihti, et see on hullult ajalooline muster, tegelikult on see 19. sajandi... tal nagu mingit sügavat põhja ei ole. Oinasarved on topeltvariant ja (...) see, (...) mida nimetatakse vist viinamarjaoksaks, kus need osad ei ole vastastikku. Oinasarved on see, et ta on niimoodi vastastikku – a kui nad on korda-mööda, siis see peaks olema viinamarjaoks. Üksik on jooksev koer." (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

'korjamine' *– 1. rida-realt mustri ette keeramine;*

2. ühte vahelikku või vaheliku kihti lõimedele lisa hankimine teise arvelt

1. MA: „Ja millist värvi tahad, seda keerad peale parasjagu – mustri üles **korjamine** on kogu aeg. Aga seal ei teki kordagi keerdu kõlade taha, sest sa keerad ühte värvi kogu aeg edasi ja siis teist tagasi. Kogu kõla ulatuses." (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

2. MLJ: „Ja teine võte on see, et igal real **korjatakse** muster üles ehk keeratakse muster ette – või kuidas seda nimetada? Kirivöö tehnikas on selline mõiste olemas."

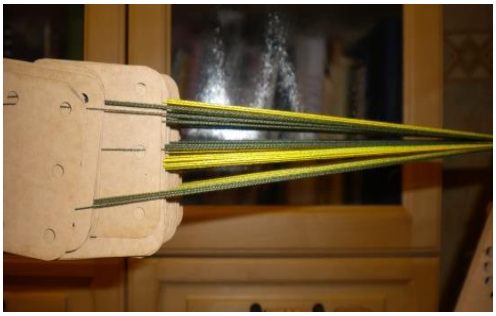

Lõuna-Ameerika kahe vahelikuga kõla

Foto: J. C. Amor

JCA: „Kõlade puhul tegelikult on olemas – see on natuke keerulisem – aga seal on olemas sellised tehnikad. (...) Ma olen teinud (...) Lõuna-Ameerika indiaanlaste mustreid ja tehnikaid. (...) Kõlades on kolm lõnga – mustrikõlades – ja iga kõla liigub oma järjekorra järgi. Tähendab kaks vahelikku on: ülemine kiht, alumine kiht ja keskmine kiht. Vahest on alumises kihis liiga vähe lõngu (...) ja siis seda alumist vahelikku tuleb **korjata** keskmise arvelt."

MLJ: „Nii et keskmisest **korjatakse** alumisse juurde?"

JCA: „Just."

MLJ: „Siis ikkagi **korjamise** võte on ka kõlatehnikas olemas?"

JCA: „Jaa, on mingitpidi olemas."

MLJ: „Ja Siksali kõla puhul toimub mustri rida-realt...? Kuidas sa nimetaksid seda?

JCA: „No rida-realt keeramine, ma ikka arvan." (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

1. Esimese tähenduse puhul on laiendatud sarnase tehnikavõtte nimetust kirjeldamaks ligilähedast protsessi. Kirivöö korjamise võtet rakendades nopitakse mustri loomiseks ühest

vaheliku kihist lõngu teise (lõngade arv kummaski kihis muutub). M. Adamsoni kirjeldatud tehnilise võtte puhul aga toimub lõngade vahetamine vaheliku kihtides (lõngade arv kummaski jääb samaks). Rida-realt kohaldatava võttena nii kõla- kui kirivöö tehnikas on neil sarnasus üldistava mõiste laiendamise tekkimiseks olemas. Oskussõnavara loomise seisukahalt aga saaksime juurde veel ühe mõiste, mis tähistab mitut erinevat asja.
2. Teise tähenduse puhul on võte tehnoloogiliselt sama, mis oskussõnavara seisukohalt ei tekitaks vastuolu.

'külge kudumise võte' – *tehniline võte, millega kootakse kõlapael teise esemega kokku*
JR: „Siis on veel need, millest jõhvid läbi ulatuvad, mis kootakse servade külge. Need Siksali sabatutid ja tagapõllede servad, kus tutt lõpetatakse selle (...) kõlapaelaga kinni kootakse. Kogu selle sabatuti või (...) tagapõlle lõngad ja jõhvid ulatuvad läbi (...). Ma võin sulle näidata pilti siit: http://www.arheo.ut.ee/docs/siksali-II-veebi.pdf. Vaata näiteks matused 220 ja 233, seal on pärjatuttide otsad lõpetatud kõlapaelaga."
MLJ: „Nii et need jõhvid kootakse kõlaga lõpetuseks kinni nii, nagu me koome kanga otsa lõpetuseks kinni?"
JR: „Jaa. Põhimõtteliselt sama moodi. (...) Põhimõtteliselt on ta sama võte – **külgekudumise võte**." (intervjuu J. Ratasega 27.02.15)

'Lõhavere pael' – *Lõhavere leiu järgi nimetatud kõlakudumise tehnika*
JR: „Kudusime selle **Lõhavere [paela]** läbi. (...) Kui ma üritasin seda rahvaülikoolis inimestele õpetada, siis kõigepealt oli see küsimus, et mismoodi ma seletan seda inimestele. (...) Nädalatepikkuse punnimise tagajärjel lahendasime (...) selle tehnika ära. Ja siis ma lähtusin sellest, et üks värv on põhi, üks värv on joonis ja üks värv on kontuur. Ja siis ma... Ma võtan selle mustri lahti, et sa saad aru, millest ma räägin (Laul, S., Tamla, Ü. 2014, lk 53, ill 42: 3)." (intervjuu J. Ratasega 27.02.15)
MA: „Jana juures õppisin ka **Lõhavere paela**. See oli tõeline test. Ingliskeelne väljend oleks *3/1 twill,* see peaks olema mingit liiki toimne eesti keeles, aga siinkohal ma ei oska kaasa rääkida. Siin on kolm lõnga kõlas. Collingwoodi raamatus on neid *twille* (Collingwood 1982, lk 222–224) välja toodud, aga see pole üks-ühele." (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

'Läti sakiline' – *kõlakudumise tehnika*
MLJ: „Kuidas sa seda tehnikat nimetad?"
KKM: „Lätlased kasutavad seda päris palju. Mingil hetkel läks kasutusele **Läti sakiline.** Ja nii ma olengi selle kohta öelnud **Läti sakiline**." (intervjuu K. Koch-Maasinguga 27.02.15)

'missed-hole' *– kõlakudumise tehnika*

JCA: „Kolmega olen ka kudunud, kuigi vähe ja ütleme selliseid lihtsalt näidiseid, mismoodi... Kolme puhul on ingliskeelne nimetus ***missed-hole***. (Collingwood 1982, lk 118) Seal põhimõte on selline, et sealt, kust see neljas lõng nii-öelda puudu on; sel hetkel, kui see puuduv lõng peaks pealt üle minema – aga seda ei ole – sealt alt jääb paistma koelõng. (...) On tehtud ka niimoodi, et lõim on ühte värvi, näiteks valge, ja koelõng on punane. Ja tänu sellele, et ta vot nendest kohtadest paistab, ta loomulikult ei moodusta ju sellist selget joont, ta moodustab siukseid täppe. Aga struktuuriliselt on päris põnev." (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

'satiin' *– reeglina ühevärvilise paela kudumise tehnika*

KKM: „**Satiin**-kudumine, ütlevad inglased minu meelest selle kohta – *Satin weave*. *Satin weave'i* all mõeldakse eelkõige ühevärvilist."

MLJ: „Kuidas sa seda rakendad?"

KKM: „Äärekõlad on nelja lõngaga. Kui ma teen pooka, siis on äärekõlasid ühel pool üks teisel pool kaks. Keskmistes kõlades on paarikaupa ühel esimeses ja kolmandas, teisel teises ja neljandas augus lõimelõng. Nii nagu on Siksali paelad, nii nagu on Pariselja paelad." (intervjuu K. Koch-Maasinguga 27.02.15)

JCA: „**Satiin** on üks variant ainult. Mõte on tõesti nagu **satiinil** – kõik, kogu lõim on ühte värvi ja **satiin** moodustab enam-vähem ühtlase struktuuri, aga on võimalik ka näiteks sisse kududa mingisugust teksti, niimoodi et tausta saamiseks keerad kõlad ühes suunas ja siis tähtede saamiseks teises suunas. Ja kuna üleminek tekib väga selge – lõpuks näedki seal tähti, kuigi kõik on ühevärviline." (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

'Setu õhuke' ja **'Setu paks'** *– etnograafilised kõlakudumise tehnikad*

MA: „Kui uurida Setu vöid, siis seal on palju huvitavamaid, kui Kurrik (Kurrik 1932) välja toob. Tema toob välja **Setu õhukese** ja **Setu paksu**, aga tegelikult on ERM-is ikka tehnoloogiliselt väga kihvte vöid." (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

'Siksali kõla': 'Siksali kõlavöö', 'Siksali moodi kõla' ('arhailine kõla, 'Balti kõla', 'geomeetrilise kirjaga kõlapael') *– kõlakudumise tehnika; vt ka 'arhailine kõla'*

MA: „Ei, ma viitan sellele kui **Siksali kõlavööle**." (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

MLJ: „Kas ma sinu meelest seda, mida meil Viljandis arhailiseks kõlaks on nimetatud, **Siksali kõlaks** võiksin ka nimetada? Või on seda muud moodi nimetatud?"

JR: „Jaa võid, aga (...) arheoloogid nimetavad kokkuleppeliselt mingisuguseid tehnikaid mingi leiukoha järgi, eks. Eestlased võivad seda täiesti vabalt (...) **Siksali moodi paelaks** nimetada. Ma

arvan, et Lätis nimetatakse neid kuidagi teisiti, sest seal on kõik kohad neid paelu täis. Meil on (...) ainult üks kalmistu, kus latgalipärast materjali on.“ (intervjuu J. Ratasega 27.02.15)

JCA: „Üldiselt **Siksali moodi** nende **vööde-paelte** kohta ma pigem isegi endamisi enda peas kasutan ingliskeelset terminit, mis ongi põhimõtteliselt kahe augu või kahe lõnga tehnika – *2-hole weave*.“ (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

AM: „Lätis on see sama kõlatehnika välja ulatunud etnograafilisse materjali.“ (intervjuu A. Matsiniga 30.04.15)

’tellissein’ – *kõlakudumise tehnika*

JR: „Ei nendel ei tule seda kolmest. Äärmised on neljased. See on see, mida me oleme hakand **tellisseinaks** nimetama. Siis on nii, et need kahesed kõlad paned paari kaupa (...) omavahel selle sammuga. Siis tekivad need kivideladumise...“

MLJ: „Panen kõla üks ja kõla kaks samadest diagonaalidest kaks lõnga, ühe eest taha, teise tagant ette ja kõlad kolm ja neli...“

JR: „Siis järgmised sa paned ühe augu võrra nihkesse. Kaks lõnga, kaks auku; kaks lõnga kaks auku, kui sa vaatas seda pealmist osa.“

MLJ: „**Tellissein** on siis see võte, kui ma kahekaupa vastasdiagonaalidest rakendan paarisarvu kõlasid?“

JR: „Ja siis pöörad kogu aeg ühes suunas, ma arvan, et see on ka oluline. See sõna [tellissein] lihtsalt tuli meil kuidagi, nagu muuseas. Kuidagi oli vaja kirjeldada.“ (intervjuu J. Ratasega 27.02.15)

MA: „See on... **telliskivisein** öeldakse selle tehnika kohta. Servakõlad on nagu ikka – neli – ja keskmised on kaks ja kaks, mis jooksevad koos.“ (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

’toru’ (*’tuppilo’*)– *kõlatehniline võte, millega tõmmatakse pael või osa sellest toruna rulli*

MLJ: „Ma panen siis kirja, et sa nimetad seda **’toruks’**?“

JR: „Jaa. Ta on olemuslik toru. Ta ei ole see teine voolik, just nimelt. See ei kisu spiraali nagu Setu voolik – see tõmmatakse üht äärt pidi teise ääre juurde kokku. (...) **Toru** võte.“ (intervjuu J. Ratasega 14.03.15)

’tuppilo’ (’toru’) – *vt ’toru’*

MLJ: „Räägi mulle sellest rullservaga kõlast, mida me vaselistega koos sinu tunnis kudusime!“

JR: „Vot sellele peaks eesti keeles ühte ilusa nime saama! Nad ütlevad ’voolik’, aga see ei ole see. Setu voolikul nad panevad poolviltu need kõlad. Aga selle puhul, mida me spiraalidega kudusime, seal ei panda ju midagi poolviltu, vaid seal tõmmatakse niimoodi kokku. Soomlased

ütlevad selle kohta ***tuppilo***, mis tähendab põhimõtteliselt 'toru'. See, mida setud nimetavad 'voolikuks' (...) on teistmoodi." (intervjuu J. Ratasega 14.03.15)

'Virunuka vöö' – *arheoloogilise leiukoha järgi nimetatud kõlakudumise tehnika*

AM: „Vaata, Barbro tehtud on see rekonstruktsioon, mis on seal vöö raamatus – **Virunuka vöö**. (...) Ta on üks Soome tekstiiliuurija, keda mina isiklikult ei ole kohanud, aga kes tegi selle **Virunuka vöö** rekonstruktsiooni ja siis Maare õppis selle Barbro käest. Ja Maare tehnika selle sama arhailise – nimetame siis teda praegu arhailiseks kõlapaelaks – Maare tehnika selle arhailise kõlapaela kudumisel oli erinev." (intervjuu A. Matsiniga 30.04.15)

'õõnes kõla' ja **'poolõõnes kõla'** – *etnograafilised kõlakudumise tehnikad*

AM: „On **õõnes** ja **poolõõnes [kõla]**, aga ma arvan, et sellepärast, et need olid kirjas kuskil õppematerjalides. Leili Viinapuu ja tema (...), mis on edasi kandunud sellest, kui õpetati traditsioonilist. **Õõnes** ja **poolõõnes**, jah. (...) Ma sain laenata kellegi õppematerjale ja seal olid sellised terminid." (intervjuu A. Matsiniga 30.04.15)

2.4. Mustrite ja paelte nimed

Ilmari Manninen kirjutas omal ajal, et vöökirjadel olid nimed (Manninen 2009, lk 317). Kui ta võrdles neid kindakirjade nimedega, tuvastas terve hulga ühiseid nimesid ja järeldas, et samad nimed tähendavad sageli ka sama mustrit. (*ibid*, lk 317) Kuigi mainitakse vöid üldiselt, võib arvata, et see käib ka kõlavööde kohta. Ehk oli kõlamustritele nime andmine kunagi valdav.

Eesti keeles on vähe säilinud kõlamustrite nimetusi ja need on pärit etnograafilisest materjalist. Soomes seevastu teatakse mustrite nimetusi, mis ulatuvad kaugemasse minevikku. Soome uurijate andmeil olid rauaaegsetel kõlamustritel nimetused, (Karisto, M., Pasanen, M. 2013) mida tuntakse tänapäevalgi.

Eesti keelereeglite kohaselt kirjutatakse pärisnimed suure algustähega. Kui tegemist on aga üldnimega ehk nimetusega, siis kasutatakse väikest algustähte. Siinkohal oskasin vaid oletada, et mustrite nimed võiks olla piisavalt „päris-", ainulaadsed ja isikupärased, et neid võiks kirjutada pärisnime eeskujul suure algustähega. Keelenõuanne aga laitis mu mõtte maha ja selgitas, et mustri ehk kirjade nimed on nimetused, mis kirjutatakse väikese algustähega. Äärmisel juhul võib neid pealkirjana kohelda ja panna koos esisuurtähega jutumärkidesse. Nii ma ka toimisin.

Üksikule paelale või vööle antud nimi käib teise reegli alla: teoste nimed kirjutatakse jutumärkides ja esisuurtähega – näiteks kõlapael „Arheoloogiaseltsi aastakoosolek“.

Intervjuude põhjal võib öelda, et üldiselt ei ole tänapäeva Eesti kõlakudujatel kombeks oma teoseid nimetada, kuid tuleb siiski ette (nt J. Ratas). Vanu mustrinimesid (ehk mustrite nimetusi) kasutatakse meelsasti ja uutele püütakse enamasti anda sobiv nimi (nimetus).

MLJ: „Kas sa püüad igale omaloodud mustrile anda nime või mõni jääb ka nimetuks?“
JCA: „Ma püüan, aga mul on ka neid mustreid, mille nimetused on „Kitsad diagonaalid 1“, „Kitsad diagonaalid 2“. Mõnikord ei tule. Mõnikord see muster on selline, noh, ornament. Ei teki mingisugust seost. Siis on keerulisem.“ (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

„Arheoloogiaseltsi aastakoosolek“ – *kõlapaela kui teose nimi*
JR: „Mõnel on. See on siis, kui on seotud mingi situatsiooniga. Mul on olnud paelad, mille nimi on **„Arheoloogiaseltsi aastakoosolek“** või „Reis Stockholmist Malmösse“. Sellise nime all läksin ma nendega Rootsi laadale ja just sellepärast, et neil olid niisugused nimed, osteti need kohe ära“. (intervjuu J. Ratasega 14.03.15)

„Harkis jalgadega surnud varesed“ – *kõlamustri pealkiri*
JR: „Mõnele paelale tuleb kohe nagu iseenesest nimi või vahel tuleb mõnele motiivile nimi. (...) Ükskord kudusin ma **„Harkis jalgadega surnud vareseid“** paela sisse. Muidu see oli Siksali mustrite baasil ja selle pealt oli hästi hea seda harkis jalgadega varest tuletada.“ (intervjuu J. Ratasega 14.03.15)

’hark ja hanesilm’ – *etnograafilise mustri nimetus*
MA: „Selle mustri kirjandusest läbi käiv nimetus ongi **hark ja hanesilm**.“ (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

Foto: M. Adamson

’jooksev koer’ – *kivrimi tehnikas mustri nimetus*
JCA: „Jaa, kusjuures **jooksev koer** ei ole ju tehnika, tehnika on *kivrim*. Muster on **jooksev koer**, oinasarved ja viinamarjaoks.“ (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

Foto: J. C. Amor

'jumala silm' – *mustri nimetus*

MA: „Ja siis on üks, mida kutsutakse **jumala silmaks**. aga seda ei ole mul veel kootud siia. Need on kõik väega märgid." (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

Pildil: A. Matsini Siksali sõba koopia – ülemises reas keskel kolm jumala silma. *Foto: M.-L. Jaanus*

'Muhu hanesilmaline' – *etnograafilise kõla mustri nimetus*

AK: „**Muhu hanesilmaline**. Neid on ka Mulgi vöödes tehtud (...) samu mustreid, neid hane-silmalisi." (intervjuu A. Kaljusega 04.05.15)

'oinasarv' *('ramshorn') – kivrimi tehnikas muster; topelt peegeldatud jooksev koer*

'ramshorn' ('oinasarv') – *vt 'oinasarv'*

JR: „Teine, mida hästi palju kootakse on nn ***ramshorn*** (oinasarv), vaata need onju, mille päritolu on täiesti teadmata ja mis algselt pole üldse kõlamuster, see oinasarv. Ja siis on need nn Egiptuse diagonaalid, millest keegi ei tea, kas need tegelikult on Egiptuse omad." (Intervjuu J. Ratasega 14.03.15)

„Reis Stockholmist Malmösse" – *teose nimi; vt „Arheoloogiaseltsi koololek"*

'risti-rombikiri' – *mustri nimetus*

MA: „Muidu uuemad need Karksi **risti-rombi kirjad** on servakõladega, mida pööratakse ainult ühes suunas ja teisi pööratakse edasi-tagasi." (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

'rombikiri' – *mustri nimetus*

MA: „Nüüd teen ühte Jõuga **rombikirja**. **Rombikirja** on ka hästi palju. See on hästi miniatuurne ja tema omapäraks on see, et tal ei ole servakõlasid. Kogu ulatuses keeratakse edasi ja tagasi." (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

'sikk-sakk kiri' – *mustri nimetus*

AK: „Need on need kõlapoogad sikk-sakk kirjaga." (intervjuu A. Kaljusega 04.05.15)

'silmad' – *mustri nimetus*

KKM: „Jah. Ja kui keerad neli rida ühtepidi, neli teistpidi saab **silmi** kududa. Ma olen kudunud **silmi** päris niimoodi, et olidki kohe ainult silmad ja siis tekkis sinna üks vahe ja siis tekkis jälle **silm**. Päris lahe tuli." (intervjuu K. Koch-Maasinguga 27.02.15)

'silmusnelinurk' – *mustri nimetus; vt ka 'jumala silm': fotol on silmusnelinurk paremal pool jumala silma kõrval*

MA: „Silmusnelinurk on **silmusnelinurk**." (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

'sokusarve muster' – *mustri nimetus; vt ptk 2.2 'äärekõla': fotol on kaks sokusarve*

MA: „Sellel Siksali vööl on osad motiivid nimega. See, mida sina vaatasid, on **sokusarve muster**." (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

'ussimuster' – *mustri nimetus'*

MA: „Sikk-sakk on alati **ussimuster** minu jaoks. (...) **Ussimustrit** on Siksali vööl korduvalt ja hästi erinevat." (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

2.5. Tehnilised abivahendid

'kõla' ('kõlalaud', 'lavvagu' *mitmus*) – *hulktahukas, enamasti kolm-, neli- või kuusnurkne. Nurkades (mõnikord ka kahe nurga vahel servas) augud lõimelõngade läbipanemiseks. Kõlatehnika tegemise tööriist. Eenamasti kasutatakse sõna mitmuses, sest kõladega kudumiseks on vaja vähemalt kahte kõlalauda. Kõlad võivad olla materjalilt ja mõõtmetelt väga erinevad, kuid mitte suuremad, kui sõrmedega ümbert kinni saab võtta.*

MM: „8x8 võivad olla need Ameerika **kõlad**. Need teised on, ma arvan, on 7x7: need, millega ma norra vöid tegin. Need on sihuksed väiksemad." (intervjuu M. Mündiga 23.03.15)

Ameerika kõlad ja üks elektripapist kõla
Foto: M.-L. Jaanus

JCA: „Millised mu **kõlad** välja näevad? Mul on mitu erinevat komplekti. Mul on isegi siiamaani alles minu esimesed **kõlad** õhukesest papist, mis on kohutavalt imelikuks kulunud. Mul on tavalised puidust **kõlad**, ütleme 7 cm oli see külje pikkus. Need on päris jämedad, minu meelest nende jämedus oli 0,5-0,6 mm isegi. See tähendab seda, et minu raami peale üle 40 ei mahu ja nende pakk vajub laiali. Ma kasutan neid ainult siis, kui mul on mingid väiksed asjad. Kuni 20 **kõla**: siis saab veel ilusti." (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

AM: „Vaata need kõlad siin ma tegin ise puutööringis. Neid ma kasutasin viikingi värgi juures. (...). Ma sain päris varakult endale ka **plastikkõlad**.“ (intervjuu A. Matsiniga 30.04.15)

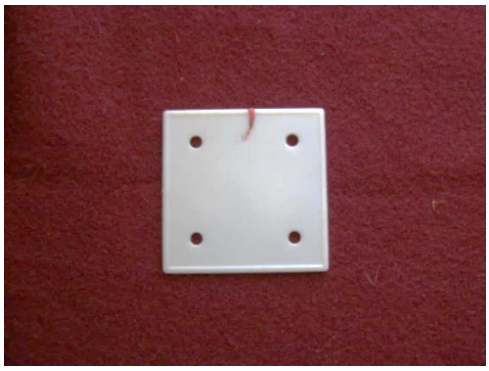

Plastikkõla 6x6 cm, auk 1,25 cm servast

Foto: M.-L. Jaanus

’kõlaraam’ (’raam’, ’kõlateljed’) – *seadeldis kõlakudumise hõlbustamiseks*

MM: „Olen teinud Julia **raamile** natuke täiustusi, sest see ei vastanud päriselt minu vajadustele. (...) Põhimõtteliselt selline **raam**: kõlad on siit, kõlad on siit, läheb alla ja siin ongi see pool ja raskused“ (intervjuu M. Mündiga 23.03.15)

M. Mündi kõlaraam

Foto M. Mündi

MLJ: „Oled sa kudumisel kasutanud ka mingeid abivahendeid?“

JR: „Ei, mina ei ole. Mul ei ole ei **kõlaraami** ega midagi. (...) Aga mida ma tahaks proovida, on see keskaegne, mille nad Pärnu muuseumisse tegid. Nagu Neitsi Maarjal piltide peal: kahest postist ja vahepuud.“ (intervjuu J. Ratasega 14.03.15)

MLJ: „Mis abivahendeid sa veel peale kõlade ja **kõlaraami** kasutad?“

JCA: „Kusjuures „raam“ ma arvan on täitsa vale nimetus selle jaoks, aga...“

MLJ: „Sa ennist ütlesid ju „raam“ selle kohta?“

JCA: „Jaa, aga... Kusjuures see nimetus on mul vene keele järgi, sellepärast, et vene keeles on siis *рама* (...). Telgede vaste venekeelne on *станок*, peaks olema õigem, aga ma ei tea, kust ma selle „raami“ võtsin ja ta mul kuidagi harjumuspäraselt nii ongi.“ (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

J. C. Amori kõlaraamid

Foto: J. C. Amor

’kõlalukk’ (’vöölukk’, ’vöö lukusti’ ’vöösulane’) – *vööle kinnitatav abivahend vöö kudumiseks; vt ka alpool sünonüüme*

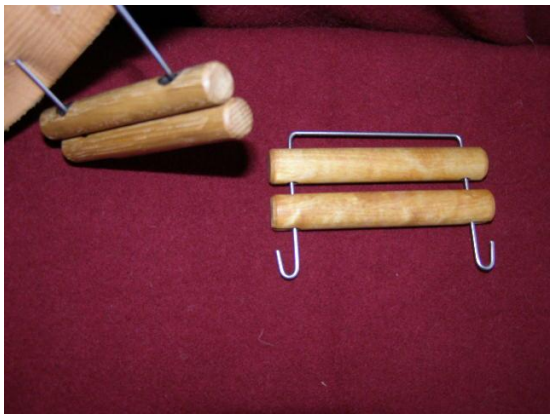

Foto M.-L. Jaanus

JR: „Ma lasin endale selle kahe pulgaga konksudega süsteemi teha.“

MLJ: „Kuidas sa seda nimetad?“

JR: „Sellel polegi nime.“

MLJ: „Mina nimetan seda **kõlalukuks.**“

JR: „Aa, see on väga ilus sõna. (...) Minul mees tegi – väga hästi töötab, aga ma kasutan seda teistmoodi kui teised. Kui teised panevad läbi siit selle valmis paela, siis mina panen lahtised lõngad. (...) Teine ots on kinni seotud. Ma olen see, kes ei koo endast eemale, ma koon enda poole. Mul on lõim kõhu poole.“ (intervjuu J. Ratasega 14.03.15)

’kõlateljed’ (’kõlaraam’, ’raam’) – *vt kõlaraam*

MA: „Ei ole. Seal on täpselt see **kõlatelje** probleem minu jaoks. Pinget on hästi raske saada nii, et ta on mul kudumise otsast lõpuni samasugune.“ (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

’kõlavurr’ – *tehniline abivahend lõimekeerdude vältimiseks*

Foto: M.-L. Jaanus

MLJ: „Kas sa kasutad **kõlavurri** või kõlalukku?“

KKM: „Mis see **kõlavurr** on?“

MLJ: „Kalamehekarabiinidega nöörijupid, mis on kimbuks ühendatud ja kerivad lõimest keerde välja.“ (intervjuu K. Koch-Maasinguga 27.02.15)

lavvagu’ (’kõlad’, ’kõlalauad’) – *vt ptk 2.5. ’kõla’*

MA: „Kõlad võivad olla lavvagu’ ka. Ma olen natuke setu.“ (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

’pöörlid’ – *kõlatehnika abivahend lõimekeerdude väljaajamiseks*

Foto: M.-L. Jaanus

MLJ: „Kuidas sa neid nimetasidki? **Pöörlid** või **pöörlad**?“

MA: „**Pöörlid**. See on midagi, mida saab kalanduspoest osta. Nad on ühekaupa kimpu köidetud. Iga pöörli külge panen võrdlemisi pika linase

nööri ja need linased nöörid seon ma otsast kimpu. Siis saavad nöörid omavahel vabalt liikuda. Mul ei ole järjekord seal kuidagi oluline.“ (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

JCA: „Ma ei ole üldsegi **pöörlite** usku selles mõttes, et nad ei lahenda ühtlase pinge probleemi.“ (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

AK: „Ma kasutan neid **pöörleid** Mina panen iga kõla lõngad ühte **pöörlesse**.“ (intervjuu A. Kaljusega 04.05.15)

’raskused’ – *raami või raskustega telgede juurde kuuluv osa, mis hoiab lõime pinget*

Fotod: J. C. Amor

MLJ: „Mida sa kasutad **raskusteks**?“

JCA: „Minu **raskused** on sisuliselt linased kotikesed, mille sees on haavlid.“ (intervjuu J. C. Amoriga 26.03.15)

’vöölukk’ (’kõlalukk’, ’vöö lukusti’, ’vöösulane’) – *kõlakudumise abivahend, mis kinnitatakse enamasti vööle, kuid võib panna ka kõlaraami külge*

MM: „**Vöölukk** on see, et kui mul valmis töö saab piisavalt pikaks (...) Sujuri **vöölukku** kasutasin siis, kui ma ümber keha tegin. Siis, kui mul raami ei olnud.“ (intervjuu M. Mündiga 23.03.15)

’vöö lukusti’ (’kõlalukk’, ’vöölukk’, ’vöösulane’) – *vt ’kõlalukk’, ’vöölukk’*

AK: „Ja siis mul on **vöö lukusti** ka vöö peal. See on nagu traksi süsteem: tuleb pealt ja läheb siis alt kahe pulga vahelt läbi. Mõlemat pidi olen kutsund nii vöölukk kui **vöö lukusti**.“ (intervjuu A. Kaljusega 04.05.15)

’vöösulane’ (’kõlalukk’, ’vöölukk’, ’vöö lukusti’) – *vt ’kõlalukk’, ’vöölukk’*

MA: „**Vöösulasega** koos ma kasutan pöörleid.“ (intervjuu M. Adamsoniga 20.03.15)

3. SÕNAVARA ANALÜÜS

Intervjueeritud kõlakudujate suhtumine sõnavarasse ja keelekasutusse on erinev. Osa peab olulisemaks kõlatehnika tehnilist külge – neid huvitab rohkem see, kuidas miski tehtud on, kui see, kuidas tehtut nimetada. Neilt sain sageli vastuse: „Ei nimetagi.“ Teine osa peab aga olulisemaks sõnumit, mida kududes edastatakse. Kolmas osa taotleb kõla erilist esteetilist väljanägemist või siis autentsust ja ajaloolist täpsust. Samas huvitavad kõiki intervjueeritud kõlakudujaid kõik needsamad loetletud aspektid, ainult erinevas eelistuses. Küsimusele: „Miks sa kood?“ vastati erinevalt, kuid kõigist vastustest kumas läbi sarnane suhtumise alatoon – „...sest see lihtsalt meeldib mulle nii väga!“

Kõlatehnika sõnavara ilmumine, hääbumine ja taasloomine käib tehnika levikuga kaasas. Etnograafilise ainesega koos on säilinud ka osa sõnavarast, kuid arheoloogiliste kõlatehnika leidudega seotud sõnavara on unustatud. Varem tuntud, kuid traditsioonis hääbunud kõlatehnikaid on taas avastama ja viljelema hakatud.

Ajalooliste kõlatehnikate sõnavarast puuduvaid sõnu ja väljendeid on tõlgitud või otse võõrkeelsete tsitaatsõnadena kasutusele võetud. Enamasti inglise keelest (*’ramshorn’, ’twille’*), aga ka näiteks soome keelest (*’tuppilo’*) või loodud uusi sõnu (’arhailine kõla’, ’tellissein’, ’toru’). Sageli aga nimetatakse vana-uus tehnika arheoloogilise leiu paiga järgi (nt ’Siksali moodi kõla’, ’Lõhavere pael’).

Etnograafilise mõju äratuntav allikas on Helmi Kurriku artikkel (Kurrik 1932), millega kõik kõlakudujad, kellega intervjuu tegin, on põhjalikult tutvunud. Siit pärinevad sellised sõnad nagu ’karsas’, ’pook’, ’voolik’ jt. Kurriku artiklis on teisigi etnograafilisi mõisteid (nt ’laikord ja keerud’, mis tähistavad lõime suundi kõlapaarides), millega saaks kõlatehnika sõnavara avardada, kuid pole millegipärast kasutusele võetud.

Mõnda lünka on proovitud täita naabervaldkonna etnograafiliste mõistetega, näiteks kirivöö tehnikast tuttav sõna ’korjamine’ (vt ptk 2.3. ’korjamine’, lk 19) abil. Kõlatehnika kontekstis on

seda sõna kasutatud kaheti: algtehnikale ligilähedase protsessi ja üldistatult sarnase võtte nimetamiseks.

Moodne sõnavara (nt ’mustriskeem’, ’süsteemimustrid’) imbub igasse valdkonda, mis on täiesti loomulik nähtus, nagu uue ja vanapärase põimuminegi (nt ’kõlatehnika’, ’kõlaplokk’), andes mõnikord ootamatuid või põnevaid tulemusi (nt ’geomeetrilise kirjaga kõlapael’).

Uus sõnaloome rikastab alati keelt. Kõlakudujad on mitu päris kena keelendit loonud: nt ’kõlataja’, ’kõlaraam’, ’tellissein’ jt. Julia Christie Amor on loonud terve süsteemi, koos sinna juurde kuuluvate tarvilike mõistete (nt ’ülespandud-, süsteemi- ja vabakäemustrid’), skeemide, piltide ja kudumisõpetusega, mida ta jagab oma kodulehel. Kirjalikus vormis kogemuste jagamine vajab selgemat ja täpsemat sõnakasutust ning innustab sõnaloomet. Sama mõju on erialaste artiklite kirjutamisel jm kõlatehnilisel kirjalikul väljendusel, selgub intervjuudest.

Otsetõlked teistest keeltest (nt ’kahepoolne tehnika’, ’viinamarjaoks’) on originaalkeelt mittevaldavale kõlakudujale kindlasti arusaadavamad, kui tõlkimata tsitaatsõnalised mõisted (nt *’missed-hole’, ’continuous warping’*). Tsitaatsõnade ja tõlgitud mõistete ingliskeelse allikana on äratuntav P. Collingwoodi mahukas kõlakudumise tehnikate raamat (Collingwood 1982), millega kõik intervjueeritud kõlakudujad lähedalt tuttavad on.

Kohanenud laensõnu (nt ’satiin’, ’diagonaalid’) on juba ammu üldkeeles kasutatud, seega pole nendest arusaamine enamasti raske. Ja kõlakudujad kasutavad neid.

Kitsamad valdkonnad, millesse sõnad jagatud sai, lähtuvad käsitöö spetsiifikast, mistõttu iseloomustavad sõnavara keelelist poolt kasinamalt kui kõlatehnilist külge. Sõnavaralise ainese ja kitsaskohtade poolest ei eristu need valdkonnad üksteisest oluliselt. Kuigi mõnevõrra ahtaks osutus mustrite ja paelte nimede rühm – tänapäeval ei ole enam eriti kombeks loodud paeltele nimesid anda ega sinna sõnumeid sisse kududa. Päris hääbunud see mõteviis siiski pole.

Vääritimõistmist ja segadusttekitavaid keelendeid on siiski vähe. Esiletõstmist ja kõlakudujate läbirääkimisi vajavad eelkõige kaks mõistet: tehnika nimetus ’arhailine kõla’ (siit sõnapaarist on vääritimõistmise allikaks sõna ’arhailine’ tõlgendamine – sellest saadakse erinevalt aru) ja tehnika võtte ’korjamine’ (tähenduse üldistuse-täpsuse aste ajab segadusse).

Osadel keelenditel on sünonüüme, mõnel neist (’käbik’, ’Siksali kõla’) hulgaliselt. Homonüüme on vähem, v.a sõnal ’kõla’, millel on neid tülikalt palju. Samuti on ’kõla’ paljude liitsõnade osa.

Liigne sõnonüümide küllus võib erialasest sõnavarast arusaamist ähmastada samavõrra kui üleliigne homonüümide rohkus.

Kõlatehnika sõnavaras tervikuna on küllalt palju puuduvaid mõisteid ja tegevust, mida üldse ei nimetata. ’Pista-see-sealt-sinna’ või ’ma-teen-seda-nii’ asendab sõnavaralisi puudujääke. Kui kõlakudujate suhtlemine toimub silmast-silma, siis pole keelendite tühimik probleemiks – kõike saab ette näidata; kui aga oleks tarvis telefoni teel erialast nõu anda või kõlatehnika peensustest kirjutada, siis jääks tänapäeva kõlakuduja eestikeelse kõlatehnika sõnavaraga hätta.

Kui kõlatehnika sõnavara uurimist laiendada, näiteks tänapäeva keelekasutuselt möödaniku allikate suunas; suuliselt keelelt kirjalike allikate poole, oleks ehk võimalik kõlatehnika sõnavaralisi tühimikke täita ja keelekasutuse kitsaskohti leevendada. Eriti oluline on suurema tähelepanu pööramine terminoloogiale.

KOKKUVÕTE

Töö eesmärgiks oli kõlatehnika sõnavara tuvastamine, mille tarvis tegin intervjuud seitsme kõlakudujaga. Lindistatud sõnavara sai kaheksa tunni ja 37 minuti jagu.

Intervjuud kõlakudujatega andsid arvestatava materjali erialase keele kasutamise kohta. Kõlatehnika sõnavara tänapäeva eesti keeles sisaldab etnograafilist materjali (nt ’hanesilm’, ’karsas’, ’korjamine’, ’ussimuster’), uuemaaegset sõnavara (nt ’süsteemimustrid’), uue ja vana põimumist (nt ’geomeetrilise kirjaga kõlapael’), uut sõnaloomet (nt ’kõlataja’, ’tellissein’), otsetõlkeid teistest keeltest (nt ’kahepoolne tehnika’, ’toru’), tõlkimata tsitaatsõnu (nt *’missed hole’, ’continuous warping’*), kohanenud laensõnu (nt ’satiin’) jm.

Mõnel keelendil on hulgaliselt sünonüüme, teisel homonüüme. Kõige probleemsemaks, samas populaarsemaks, sõnaks osutus tehnika nimitegelane ’kõla’ ise, kuna sel on segadusttekitavalt palju homonüüme ning liitsõnalisi väljundeid.

Esineb erialaseid mõisteid, mida kasutatakse erinevalt (nt ’korjamine’). On ka kirglikke vaidlusi põhjustav keelend: ’arhailine kõla’. Viimase põhjuseks on arvatavasti sõna ’arhailine’ erinev tõlgendus.

Kitsamad valdkonnad, millesse sõnad jagatud sai, on käsitööspetsiifikast lähtuvad, mistõttu iseloomustavad sõnavara keelelist poolt kasinamalt kui kõlatehnilist külge. Sõnavaralise ainese ja kitsaskohtade poolest ei eristu need valdkonnad üksteisest oluliselt. Kuigi mõnevõrra ahtaks osutus mustrite ja paelte nimede rühm – pole enam eriti kombeks loodud paeltele nimesid anda ega sinna sõnumeid sisse kududa. Kuigi päris hääbunud see mõteviis siiski pole.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kõlatehnika tänapäeva eesti keeles on täiesti arvestatav, kuid vajab korrastamist ning ühtse terminoloogia väljatöötamist.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Allikad

Intervjuu Katrin Koch-Maasinguga 27.02.2015 Tallinnas.

Intervjuu Jana Ratasega 27.02.2015 Tallinnas ja 14.03.2015 Viljandis.

Intervjuu Maare Adamsoniga 20.03.2015 Tartus.

Intervjuu Maiken Mündiga 23.03.2015 Tallinnas.

Intervjuu Julia Amoriga 26.03.2015 Tartus.

Intervjuu Ave Matsiniga 30.04.2015 Viljandis.

Intervjuu Astri Kaljusega 04.05.2015 Viljandis.

Kirjandus

Collingwood, P. 1982. The Techniques of Tablet Weaving. London.

Eesti keele seletav sõnaraamat (EKSS). 1-6. 2009. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. 2013. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Erelt, M., Erelt, T., Ross, K. 2006. Eesti keele käsiraamat. http://www.eki.ee/books/ekk09/ (28.11.15)

Karisto, M., Pasanen, M. 2013. Omenaisia ja revonneniä Suomalaisia lautanauhoja (Applesies and fox Noses finnish Tabletwoven Bands) Tallinn: Salakirjat.

Kurrik, H. 1932. Kõlavöö Eestis. Tartu: *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat VII*, lk 93–124.

Laul, S., Tamla, Ü. 2014. Peitleid Lõhavere linnamäelt. Tartu-Tallinn: *Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad 10*.

Manninen, I. 2009. Eesti rahvariiete ajalugu. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

Praakli, K. 2009. Intervjuu keeleandmete kogumise meetodina. *Eesti Rakendus-lingvistika Ühingu Aastaraamat* 5, lk 209–223.

SUMMARY

Professional vocabulary plays an important role in the development of handicraft technology, particularly in teaching and studying the techniques.

Tablet weaving is a textile technology which main character is using the tablets for weaving bands and belts.

Contemporary Estonian is the Estonian language spoken and written nowadays which corresponds to the current rules of Estonian. Most well-known vocabulary of today's Estonian is written down in the Estonian orthological dictionary (ÕS 2013); less frequently used vocabulary, however, is not included in it. The latter also applies for most of the vocabulary for tablet weaving.

The objective of this study is to find out the Estonian vocabulary contemporary tablet weavers use in regard of tablet weaving; and to write it down, categorize, add explanations and examples, and also to point out any possible vocabulary problems. The categories are: general handicraft vocabulary, words and expressions characteristic to tablet weaving, names of the techniques of tablet weaving, names of patterns and bands, weaving tools.

Research questions. What kind of vocabulary do contemporary tablet weavers use? Which narrower areas does it affect? Are there shortages or bottlenecks in the vocabulary? For example, a technique lacks a name, or one weaver calls it one way, another uses the same word in another sense. Which words or terms are understood unambiguously; which ones create confusion? For example, the terms *'arhailine kõla'* and *'korjatud muster'*. What could be the reason behind it?

The appearing, fading and recreation of **tablet weaving vocabulary** goes hand-in-hand with the spreading of the technique. Some of the vocabulary has been preserved with ethnographical matter but the vocabulary associated with archaeological findings of tablet weaving has been forgotten. Formerly known tablet weaving techniques which have faded in tradition, are being

used again: missing words and terms have been recreated, translated, or used directly as the equivalent English words.

Interviews with tablet weavers provided considerable amount of material regarding the use of professional language. The vocabulary of tablet weaving in the contemporary Estonian includes ethnographical material (i.e. *'karsas', 'korjamine', 'ussimuster'*); newer vocabulary (i.e. *'süsteemimustrid'*); intertwining of old and new (i.e. *'kõlaplokk' 'geomeetrilise kirjaga kõlapael'*); new word-creation (i.e. *'kõlatama', 'kõlaraam', 'tellissein'*); direct translations from other languages (i.e. *'kahepoolne tehnika', 'toru'*); untranslated quote words (i.e. 'missed-hole', 'continuous warping'); adapted loanwords (i.e. *'satiin'*) etc.

The narrower fields the words got divided in, are resulting from the specifics of handicraft, and are, therefore, characterizing the linguistic side of vocabulary more sparingly than the tablet weaving side. These categories are not distinctive from one-another, what comes to vocabulary matter and bottlenecks. Although the group of names for patterns and bands turned out to be rather slender – it is no longer customary to name the woven bands nor to weave messages into them – one cannot say the mentality is completely extinct.

In the whole language of tablet weaving there are a number of terms missing, and activities that are not called by a name at all. Expressions like "Put-it-there-from-here" and "This-is-how-I-do-it" are filling in for the shortcomings of the vocabulary. The gap of linguistic expressions is not a problem if tablet weavers communicate eye-to-eye – then it is possible to demonstrate everything; however, if it would be necessary to give professional advice over the phone, or to write about the subtleties of tablet weaving, the contemporary tablet weavers would struggle to express themselves.

There are professional terms being used differently (*'korjamine'*). There are also linguistic expressions which cause passionate arguments, such as *'arhailine kõla'*. The reason for the latter is possibly the varying interpretation of the word *'arhailine'*.

To summarize, one can say tablet weaving vocabulary in Estonian is considerable but needs better regulation in the area of specialized terminology, and development of uniform terminology. The question of how to do that, could be the topic for next research.